

भाषा शब्दः भाष्यं धातुभिः निष्पन्नः । भाषायाः विविधाः स्वरूपाणि ।
वर्तन्ते यथा लिखितः भाषा, पठितः भाषा, सांकेतिकः भाषा ।
भाषायाः उत्पत्तिः कदा भवति, भाषायाः विकासः कस्मिन् भवति ?
संपूर्णं विश्वं कति भाषाणां प्रचलनं अस्ति रूपादीनां
प्रश्नानि भूयै भूयै विभिन्नाः । भाषाविदुः मनसि
आन्दोलयन्ति । विभिन्ना भाषावैज्ञानिकैः समयान्तरे स्वसिद्धान्तां
प्रस्तूयन्ति । परञ्च तेषां मते समयाद् अन्तः अनन्तरे
अप्रासङ्गिकं भवति अभवत् । भाषाविदुः कतिचित्
सिद्धान्तानां रूपासाम् वर्तन्ते

① द्वितीयोत्पत्ति सिद्धान्तः - विभिन्ना भ अयं सिद्धान्तः मूलतः
भारतीयाः वैज्ञानिकैः मते परिष्कारं प्रस्तूयते ।

संस्कृतं चैवाकरणः वर्णानां उत्पत्तिः शिवसूत्रात् (महेश्वर
सूत्रात् स्वीकरोति

नृणावसन् नटराजराजो ननाद ढक्कां नवपञ्चवारम्
उद्बर्तकामः सनकादिसिद्धे रतद्विमर्शे शिवसूत्रजालम्]

नाट्यशास्त्रकारः आचार्यः भरतेन नाट्योत्पत्ति संदर्भे
कवितः यत्

जगद् पाठ्यमृगैवकात् सामर्थ्यो जीतमेव च ।

यर्जुर्वेदादेभिन्नयान् रसानां व्यवहारोऽपि । ना. शा. 15

अर्जात् पाठ्यः ऋग्वेदात्, जीतं सामवेदात्

अभिन्नयः यर्जुर्वेदात् च रसानां उत्पत्ति अव्यवैकात्
भवति ।

भाषा विषये आचार्यः दण्डिनेन कवितः यत् -

इदं ज्ञेयतमः कृतसन् जायन्ते भुवन्त्रयम्

यदि शास्त्रादयः ज्ञायन्ति न प्रकीर्तयते ।

② प्रतिभा सिद्धान्तः - प्रसिद्धः वैयाकरणः आचार्य भर्तृहरि
भाषातत्पत्ति विषये प्रतिभा सिद्धान्त स्वीकरोति।
वाक्यपदीये भर्तृहरिः प्रतिभायाः विश्वस्य आत्मा मन्यते
य तस्याम् सर्वशक्ति-सम्पन्नः स्वीकरोति।

③ संकेत सिद्धान्तः - प्रसिद्धः पाश्चात्य भाषावैज्ञानिकः
रवसो संकेत सिद्धान्तस्य प्रतिष्ठापकः आचार्यः
अयं सिद्धान्तः विभिन्नैः अर्थैः नामानि प्रचलिताः यथा
निर्णयवाक्यः, निर्णयसिद्धान्तः, स्वीकारवाक्यः इत्यादि
अनेन मते व्यक्तिः प्रारम्भे संकेत माध्यमेन स्वभिप्रायः
व्यक्तः य अनन्तरे सामूहिक रूपेण वस्तुनां संज्ञां
अभिधीयते।

④ रणन सिद्धान्तः - प्रसिद्धः यूनान दार्शनिकः प्लेटो
रणन सिद्धान्तस्य प्रोत्थकः मूल प्रवर्तकः।
अयं सिद्धान्तः विभिन्नैः अर्थैः नामानि प्रचलिताः यथा
धातुसिद्धान्तः (मैक्समूलरः) अनुकरण सिद्धान्तः
अनुरणनसिद्धान्तः डिङ्ग डाङ्गवाक्यः इत्यादि
अन्या मतानुसारेण प्रकृतेः स्वर सामान्य नियमाः
यत् कस्याम् वस्तु उपरि छान्दस्यन अन्तः विशिष्ट
स्वरानि स्वरानिः। अयं स्वरानिः हि तस्याम् विशिष्ट
अनेन रणन नाम्ना जायन्ते।

⑤ समन्वय सिद्धान्तः - हेनरी स्वीट समन्वय सिद्धान्तस्य
परिपुष्कृत्यति।

⑥ यो-हो-वाक्यः - ज्यावर (ग्राम-स्वरानि-सिद्धान्तः)

⑦ संम सङ्गीत सिद्धान्तः - प्रेम सिद्धान्तः, सिंग-संग वयरी
Woo-Woo वयरी।